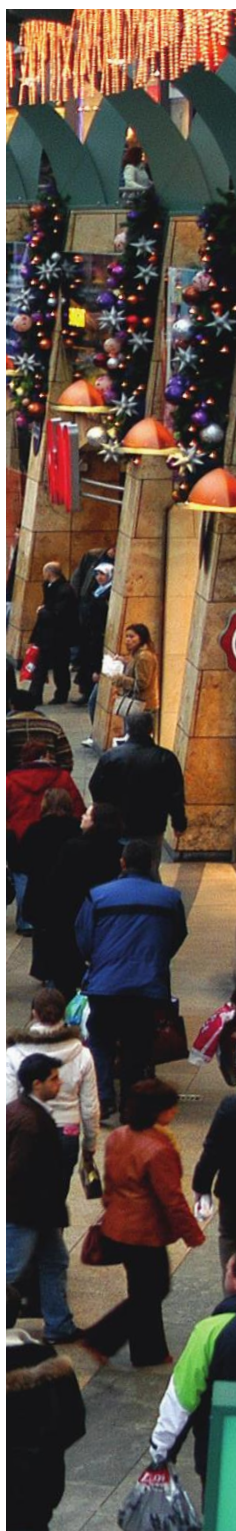
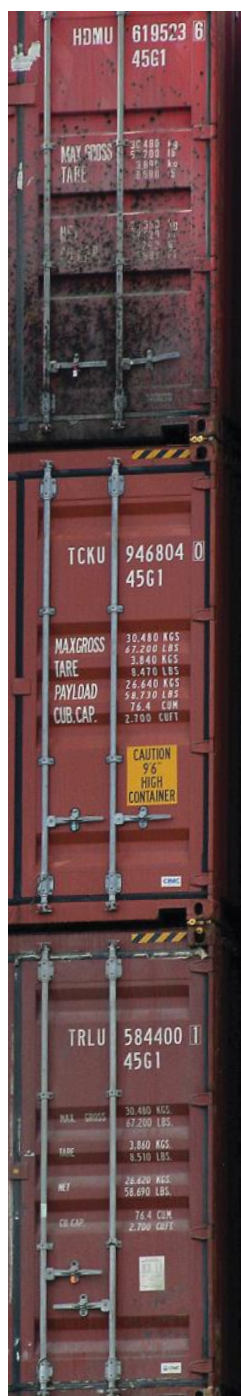
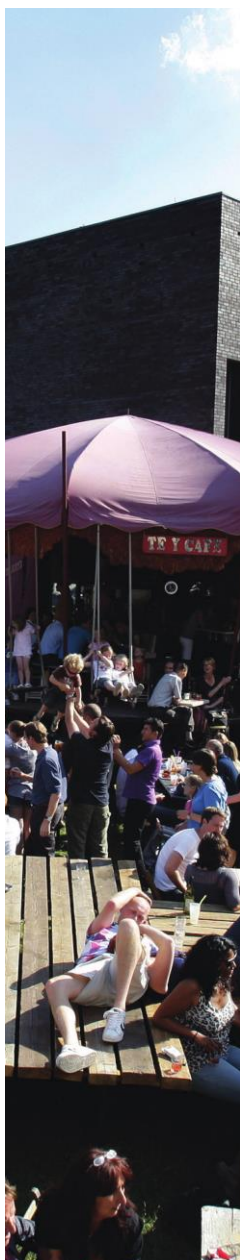

Mantelzorgers in Rotterdam 2007 - 2017

Mantelzorgers in Rotterdam 2007 - 2017

Projectnummer 5224

drs. P.A. de Graaf
Onderzoek en Business Intelligence
Februari 2018

In opdracht van de gemeente Rotterdam, Cluster Maatschappelijke Ontwikkeling.

Adres: Wilhelminakade 179, 3072 AP Rotterdam
Postbus 21323, 3001 AH Rotterdam
Telefoon: (010) 267 15 00
E-mail: onderzoek@rotterdam.nl
Website: <http://www.rotterdam.nl/onderzoek>

INHOUD

Samenvatting	5
1 Inleiding	7
2 Mantelzorg volgens het VTO 2017	9
2.1 Omvang van de mantelzorg	9
2.2 De belasting van mantelzorgers	9
2.3 Kenmerken van mantelzorgers	10
2.4 De duur van de zorgperiode	12
2.5 De relatie tussen mantelzorger en zorgontvanger	13
2.6 Professionele hulp	14
3 Mantelzorg volgens andere bronnen	16
3.1 Mantelzorg landelijk	16
3.2 Mantelzorg volgens de <i>Gezondheidsmonitor</i> en het <i>Wijkprofiel</i>	17

Samenvatting

Het onderstaande betreft de meting van mantelzorg in het VrijeTijdsOnderzoek 2017 (VTO 2017) van OBI uit de laatste maanden van 2017. Daarnaast wordt naar mantelzorg ook gevraagd in de enquêtes voor de Gezondheidsmonitor en die voor het Wijkprofiel, waarvan uitkomsten ook recentelijk beschikbaar zijn gekomen. Door verschillende formuleringen, definities en andere onderzoekstechnische verschillen komen deze verschillende enquêtes tot verschillende uitkomsten. Hierbij wordt in dit rapport eveneens stilgestaan.

In opdracht van het Cluster Maatschappelijke Ontwikkeling zijn in 2017 in het tweejaarlijkse VrijetijdsOnderzoek (VTO 2017) van de afdeling Onderzoek & Business Intelligence ook enkele vragen opgenomen over mantelzorg. In dit rapport worden de antwoorden op deze vragen besproken en vergelijkingen gemaakt met de resultaten uit de enquêtes van 2007, 2009, 2011, 2013 en 2015.

Rotterdam telde in 2017 naar schatting zo'n 101.000 mantelzorgers van 13 tot en met 85 jaar. Zij geven langer dan drie maanden of meer dan acht uur per week hulp aan iemand in het eigen netwerk die een beperking heeft. In een ruimere definitie, waarbij iedereen wordt meegeteld die zichzelf beschouwt als mantelzorger wordt meegeteld, waren het er zo'n 116.000. Het aandeel mantelzorgers is vergeleken met twee jaar geleden flink toegenomen.

Als aan de mantelzorgers wordt gevraagd in welke mate men zich belast voelt, blijkt dat ongeveer 21.000 mantelzorgers (20% van alle mantelzorgers) zich zwaar- of overbelast voelen, waaronder 2.000 overbelaste mantelzorgers (2%). Het aantal zwaar- of overbelaste mantelzorgers is daarmee sinds 2015 (14.000) met zo'n 6.000 toegenomen; een toename met ruim 40%. Relatief is hun aandeel binnen het totaal van alle mantelzorgers ook toegenomen: van 17% naar 20%. Dit is inclusief het aantal overbelaste mantelzorgers, dat wél wat is afgenomen: van 3.000 (3%) naar 2.000 (2%). Uitkomsten over nadere kenmerken van zwaar- of overbelaste mantelzorgers dienen echter slechts als indicatief te worden beschouwd, omdat het hier slechts 68 respondenten betreft.

Onder de mantelzorgers bevinden zich relatief wat meer vrouwen, 45- tot en met 75-jarigen, samenwonende volwassenen zonder kinderen, mensen zonder betaald werk en autochtonen.

Twee derde van de mantelzorgers geeft langer dan twee jaar mantelzorg en één op de vijf doet dit zelfs al 10 jaar of langer. Er is geen duidelijke trend te zien in de ontwikkeling van de duur van de zorgperiode.

De duur van de zorgperiode lijkt niet van invloed te zijn op de mate van overbelasting.

Bijna de helft van de mantelzorgers heeft de zorg voor een ouder op zich genomen. Daarnaast zorgt een kwart voor een partner of kind en eveneens een kwart voor een ander familielid. De toename van het aantal mantelzorgers lijkt het sterkst geweest bij de mantelzorgers voor overige familie en die voor burens, vrienden en kennissen.

Van de mantelzorgers die voor ouders zorgen is 18% zwaar- of overbelast. Het zwaarst lijkt mantelzorg voor een partner: 34% zwaar- of overbelast.

Naast de mantelzorg wordt er aan bijna drie kwart van de zorgontvangers ook professionele hulp geboden. In de meeste gevallen betreft dat thuiszorg (37%) en/of zorg in een ziekenhuis (18%) en/of verpleeg- of verzorginstelling (eveneens 18%). De laatste jaren ontvingen de zorg-

ontvangers steeds minder vaak professionele hulp naast de mantelzorg, maar die ontwikkeling lijkt nu tot stilstand gekomen.

Van de mantelzorgers die geen professionele hulp krijgen, is 17% zwaar- of overbelast; van de overige mantelzorgers is dat 21%. Hoe dat laatste verschilt per soort professionele hulp is door de kleine aantallen respondenten moeilijk te zeggen. Van de mantelzorgers die worden geholpen door de thuiszorg is 16% zwaar- of overbelast, maar dat betreft slechts 119 respondenten. Bij de andere soorten professionele hulp is dat aantal nóg veel kleiner.

Vergelijkingen met landelijke of andere Rotterdamse uitkomsten (Gezondheidsmonitor!; Wijkprofiel!) zijn, vooral door verschillen in definitie en vraagstelling, slechts globaal mogelijk. Zo onderscheidt en bevraagt het Sociaal en Cultureel Planbureau mantelzorg, informele hulp in de zorg en vrijwilligerswerk in de zorg sinds kort heel anders, en wordt ook in het Wijkprofiel van een andere definitie van 'mantelzorg' uitgegaan, waardoor deelnamepercentages niet vergelijkbaar zijn met die uit het VTO.

1 Inleiding

Het huidige landelijke en gemeentelijke beleid beoogt een groter beroep op het informele circuit en het stimuleren van de eigen kracht. Daarbij veronderstelt de overheid dat een grotere rol van informele zorg niet alleen zal leiden tot minder kosten, maar ook de verbondenheid tussen mensen zal vergroten.

Doordat de overheid steeds meer nadruk legt op het belang van informele zorg wordt ook de vraag naar de mogelijkheden en grenzen van de inzet van die zorg belangrijker.

Naast vragen over informele hulp (onbetaald werk op eigen houtje) en vrijwilligerswerk (onbetaald werk voor een organisatie) zijn in opdracht van het Cluster Maatschappelijke Ontwikkeling (MO) in het *Vrijetijdsonderzoek (VTO 2017)* van de afdeling Onderzoek & Business Intelligence ook vragen opgenomen over mantelzorg (niet beroepsmatige langdurige, het gebruikelijke overstijgende zorg aan iemand uit de eigen directe omgeving). De antwoorden op deze vragen en een vergelijking met de resultaten uit de enquêtes van 2007, 2009, 2011, 2013 en 2015 treft u aan in dit rapport. Over informele hulp en vrijwilligerswerk bestaat een afzonderlijke rapportage.

In tegenstelling tot andere rapportages van het *VTO*, die betrekking hebben op Rotterdammers van 13 tot en met 75 jaar, gaat dit rapport over Rotterdammers van 13 tot en met 85 jaar.

In hoofdstuk 2 worden de resultaten van het *VTO* besproken. Hoofdstuk 3 bevat een kort overzicht van onderzoeksuitkomsten over mantelzorg op landelijk niveau en mantelzorg volgens de *Gezondheidsmonitor* en volgens het *Wijkprofiel*.

De vragen die in het *VTO* van 2017 zijn gesteld en een overzicht van de respons en representativiteit van het *VTO* zijn als bijlagen opgenomen.

2 Mantelzorg volgens het VTO 2017

2.1 Omvang van de mantelzorg

De gebruikelijke definitie die voor mantelzorg wordt gehanteerd luidt: mantelzorg is de hulp bij het dagelijks functioneren, die vrijwillig en onbetaald wordt verleend aan mensen uit het sociale netwerk die vrij ernstige fysieke, verstandelijke of psychische beperkingen hebben, en die *minstens drie maanden of minstens acht uur per week* wordt gegeven. Deze definitie sluit aan bij die die tot voorkort ook werd gehanteerd door het Sociaal en Cultureel Planbureau, en is ingegeven door de gedachte dat mantelzorgbeleid pas nodig is als relatief lang of intensief hulp wordt verleend. Met nadruk moet gezegd worden dat het in die definitie gaat om langer dan drie maanden *óf* meer dan acht uur per week.

Mensen die hier niet aan voldoen, verlenen geen mantelzorg, maar gebruikelijke zorg¹.

In een ruimere definitie kunnen ook mensen worden meegeteld die zichzelf als mantelzorger beschouwen, maar noch aan de maanden- noch aan de ureneis voldoen.

In 2017 konden volgens de “strengere” definitie naar schatting circa 101.000 Rotterdammers van 13 tot en met 85 jaar als mantelzorger beschouwd worden, en volgens de “ruime” circa 16.000 Rotterdammers méér; samen 116.000. (Zie tabel 1.) Het aandeel mantelzorgers is vergeleken met twee jaar eerder flink toegenomen.

Tabel 1: Schatting van het aantal mantelzorgers in Rotterdam; 2007 - 2017.

	2007		2009		2011		2013		2015		2017	
	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal
Mantelzorgers die ≥ 3 maanden of ≥ 8 uur per week hulp bieden	14%	68.000	15%	73.000	13%	69.000	17%	87.000	17%	86.000	19%	101.000
Mantelzorgers die < 3 maanden en < 8 uur per week hulp bieden	3%	13.000	2%	11.000	2%	11.000	3%	15.000	3%	14.000	3%	16.000
Mantelzorgers volgens de “ruime” definitie	17%	81.000	17%	83.000	15%	79.000	20%	102.000	19%	100.000	22%	116.000
Geen mantelzorgers, ook niet volgens de “ruime” definitie	83%	408.000	83%	409.000	85%	432.000	80%	415.000	81%	423.000	78%	416.000
Totaal (bevolking 13 t/m 85 jaar, stand op 1 januari)	100%	489.000	100%	492.000	100%	511.000	100%	516.000	100%	523.000	100%	532.000

In deze rapportage beperken we ons tot de mantelzorgers volgens de “strengere” definitie.

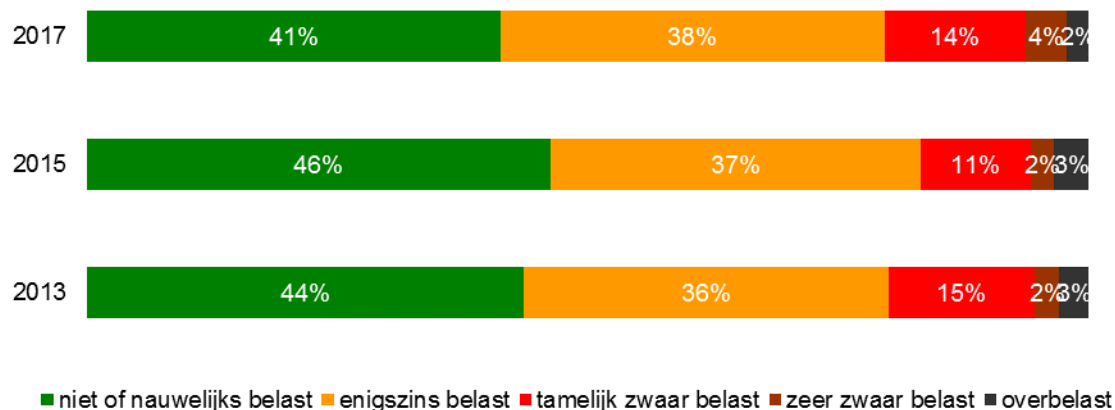
2.2 De belasting van mantelzorgers

Wanneer aan de mantelzorgers zelf “rechtstreeks” wordt gevraagd hoe belast men zich voelt,

¹): Een complicatie bij onderzoek naar de omvang van de groep mantelzorgers is dat veel mensen die wel hulp geven zich niet als mantelzorger herkennen. Daarbij komt dat binnen gezinnen niet eenvoudig is vast stellen wanneer ‘gewone’ zorg mantelzorg wordt. Bekend is wel dat mensen die hulp verlenen aan burens, vrienden of kennissen zichzelf eerder zien als mantelzorger dan mensen die zorg verlenen aan (schoon)ouders of kinderen. Dit betekent dat het aantal mensen dat mantelzorg geeft vermoedelijk groter is dan uit onderzoek blijkt.

blijkt dat vier van de tien mantelzorgers (41%) zich niet of nauwelijks belast voelen; zie figuur 1. De rest voelt zich daarentegen wel in mindere of meerdere mate belast door de (extra) zorg die ze geven. 18% van de mantelzorgers voelt zich (tamelijk of zeer) zwaar belast, en 2% voelt zich zelfs overbelast.

Figuur 1: Hoe belast men zich alles bij elkaar genomen voelt; 2013 - 2017.

Met deze definitie van ‘zwaar- of overbelaste mantelzorgers’ (volgens de “strengere” definitie) wordt aangesloten bij definitie zoals die wordt gehanteerd bij de monitoring via het VTO voor het Programma *Langer Thuis* dat er voor gaat zorgen dat het in Rotterdam gemakkelijker wordt voor ouderen en mensen met een beperking om zelfstandig te (blijven) wonen. Het aantal zwaar- of overbelaste mantelzorgers volgens dit programma betreft in 2017 dus 21.000 (20% van alle 101.000 Rotterdamse mantelzorgers), waaronder 2.000 overbelaste mantelzorgers (2% van alle 101.000 Rotterdamse mantelzorgers).

Het aantal zwaar- of overbelaste mantelzorgers is daarmee sinds 2015 (14.000) met zo’n 6.000 toegenomen; een toename met ruim 40%. Relatief is hun aandeel binnen het totaal van alle mantelzorgers ook toegenomen: van 17% naar 20%. Dit is inclusief het aantal overbelaste mantelzorgers, dat wél wat is afgenomen: van 3.000 (3%) naar 2.000 (2%).

2.3 Kenmerken van mantelzorgers

In deze paragraaf worden de kenmerken van de mantelzorgers en van de zwaar- of overbelaste mantelzorgers besproken. Allereerst toont tabel 2 voor een aantal “soorten” Rotterdammers de aantallen mantelzorgers en zwaar- of overbelaste mantelzorgers als percentage.

Onder de mantelzorgers bevinden zich relatief wat meer vrouwen, 45- tot en met 75-jarigen, samenwonende volwassenen zonder kinderen, mensen zonder betaald werk en autochtonen. Zwaar- of overbelaste mantelzorgers komen vooral voor onder de 65- tot en met 75-jarigen.

Tabel 2: (Zwaar- of overbelaste) mantelzorgers per persoonskenmerk en gebied; 2017.

		Percentage mantelzorgers	Perc. zwaar- of overbelaste mantelzorgers	Aantal respondenten
Geslacht	Man	15%	3%	791
	Vrouw	23%	5%	899
Leeftijd	13 tot 25 jaar	11%	1%	289
	25 tot 45 jaar	14%	3%	564
	45 tot 65 jaar	27%	6%	492
	65 t/m 75 jaar	27%	5%	220
	Ouder dan 75 jaar	(22%)	(5%)	125
Huishoudenspositie	Alleenwonend	20%	4%	401
	Inwonend kind	17%	4%	227
	Samenwonend zonder kinderen	21%	4%	516
	Samenwonend met kind(eren)	16%	3%	379
	Eén-oudergezin met kind(eren)	(28%)	(6%)	69
Betaald werk	Ja	17%	2%	884
	Nee	22%	6%	806
Huishoudensinkomen	Sociale minima	19%	5%	485
	Minimum tot modaal	25%	4%	351
	Modaal tot 2 x modaal	18%	3%	428
	Meer dan 2 x modaal	15%	3%	351
Opleidingsniveau	Laag (zonder startkwalificatie)	19%	5%	464
	Midden (met startkwalificatie)	21%	4%	526
	Hoog (HBO, WO)	18%	3%	609
Etniciteit	Autochtoon	22%	4%	946
	Westerse allochtoon	(11%)	(5%)	176
	Niet-westerse allochtoon	17%	4%	568
Gebied	Rotterdam Centrum	(11%)	(1%)	137
	Delfshaven	(14%)	(3%)	164
	Overschie	(28%)	(6%)	149
	Noord	(16%)	(4%)	137
	Hillegersberg-Schiebroek	(21%)	(2%)	131
	Kralingen-Crooswijk	(14%)	(1%)	123
	Feijenoord	(22%)	(6%)	142
	IJsselmonde	(26%)	(9%)	132
	Pernis	(15%)	(8%)	50
	Prins Alexander	(19%)	(3%)	124
	Charlois	(20%)	(5%)	143
	Hoogvliet	(22%)	(5%)	122
	Hoek van Holland	(24%)	(5%)	52
	Rozenburg	(24%)	(0%)	84
Totaal		19%	4%	1.690

N.B.: Gegevens die zijn gebaseerd op minder dan 200 waarnemingen zijn tussen haakjes geplaatst en zijn slechts indicatief.

Voorts suggereert tabel 3 dat mantelzorg wat vaker voorkomt in Overschie, IJsselmonde, Hoek

van Holland en Rozenburg, maar door de kleine aantallen respondenten in deze gebieden is alleen de oververtegenwoordiging in Overschie significant; in de andere twee gebieden kan het verschil ook door het aan de steekproeftrekking inherente toeval komen.

Omdat de aantallen respondenten per gebied dit jaar erg klein waren, is voor een betrouwbaarder beeld in tabel 3 de mantelzorg per gebied weergegeven in 2015 plus 2017.

Tabel 3: (Zwaar- of overbelaste) mantelzorgers per gebied; 2015 plus 2017.

		Percentage mantelzorgers	Perc. zwaar- of overbelaste mantelzorgers	Aantal respondenten
Gebied	Rotterdam Centrum	11%	1%	332
	Delfshaven	13%	3%	425
	Overschie	27%	6%	343
	Noord	15%	3%	371
	Hillegersberg-Schiebroek	20%	2%	349
	Kralingen-Crooswijk	14%	2%	308
	Feijenoord	19%	4%	427
	IJsselmonde	22%	6%	342
	Pernis	(16%)	(6%)	148
	Prins Alexander	20%	4%	331
	Charlois	18%	4%	372
	Hoogvliet	19%	3%	348
	Hoek van Holland	(21%)	(3%)	173
	Rozenburg	23%	1%	223
	Totaal	18%	3%	4.496

N.B.: Gegevens die zijn gebaseerd op minder dan 200 waarnemingen zijn tussen haakjes geplaatst en zijn slechts indicatief.

Ook op deze manier bezien, lijkt het dat mantelzorg in Rotterdam wat vaker voorkomt in Overschie en Rozenburg.

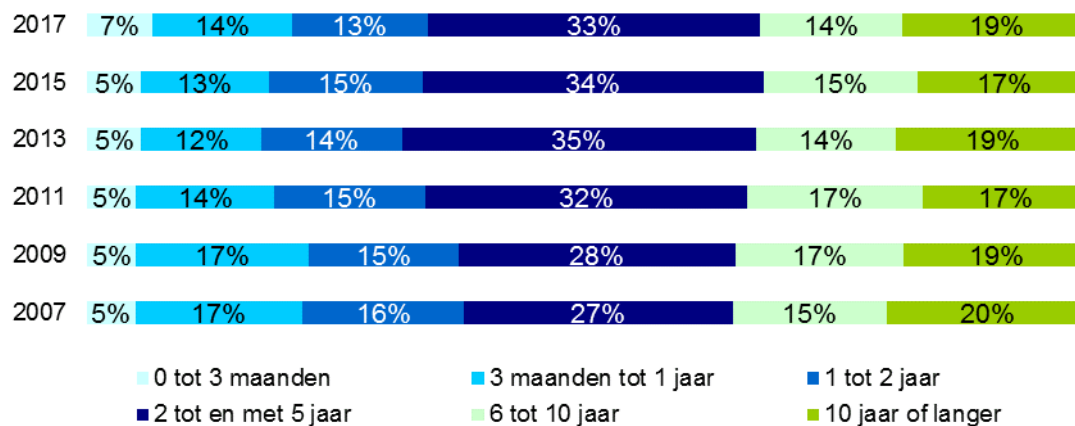
En ten slotte woont 25% van de mantelzorgers, en zelfs 32% van de zwaar- of overbelaste mantelzorgers, in het zelfde huis als de zorgontvanger. Dat laatste percentage is echter niet erg "hard", want gebaseerd op slechts 68 zwaar- of overbelaste respondenten.

2.4 De duur van de zorgperiode

In figuur 2 is weergegeven hoe lang mantelzorgers al zorg verlenen aan de zorgontvangers. Zo is te zien dat twee derde van de mantelzorgers langer dan twee jaar mantelzorg geeft en één op de vijf dit zelfs al 10 jaar of langer doet.

Ondanks lichte verschillen van jaar op jaar is er geen duidelijke trend te zien in de ontwikkeling van de duur van de zorgperiode sinds 2007.

Figuur 2: Duur van de zorgperiode van mantelzorgers; 2007 - 2017.

De duur van de zorgperiode lijkt niet van invloed te zijn op de mate van overbelasting. Zwaar- of overbelaste mantelzorgers ontfermen zich nauwelijks langer over de zorgontvanger dan andere mantelzorgers. Ook deze vergelijking is echter door het kleine aantal zwaar- of overbelaste respondenten niet erg "hard".

2.5 De relatie tussen mantelzorger en zorgontvanger

Tabel 4 geeft de aard van de relatie tussen de mantelzorger en de zorgontvanger weer; per soort zorgontvanger eerst voor alle mantelzorgers, en daaronder voor de zwaar- of overbelaste mantelzorgers.

Tabel 4: Aard van de relatie tussen zorgontvanger en mantelzorger; 2007 - 2017.

		2007	2009	2011	2013	2015	2017
Partner	alle mantelzorgers	19%	19%	20%	14%	19%	16%
	zwaar- of overbelast	24%	30%	12%	23%	28%	28%
Kind	alle mantelzorgers	10%	11%	7%	9%	10%	10%
	zwaar- of overbelast	13%	26%	19%	17%	18%	14%
Ouder	alle mantelzorgers	48%	46%	51%	54%	48%	45%
	zwaar- of overbelast	45%	42%	67%	49%	45%	40%
Overige familie	alle mantelzorgers	21%	24%	25%	24%	20%	25%
	zwaar- of overbelast	18%	14%	11%	19%	12%	26%
Buur of vriend(in)	alle mantelzorgers	21%	20%	18%	12%	13%	16%
	zwaar- of overbelast	15%	6%	13%	7%	9%	15%
Overig / onduidelijk	alle mantelzorgers	3%	3%	4%	1%	1%	1%
	zwaar- of overbelast	0%	1%	5%	1%	0%	0%

N.B.: Het aantal zwaar- of overbelaste mantelzorgers in de steekproeven is dusdanig laag (2017: 68!) dat uitkomsten daarover slechts een indicatieve waarde hebben.

Bijna de helft van de mantelzorgers heeft de zorg voor een ouder op zich genomen. Daarnaast

zorgt een kwart van de mantelzorgers voor een partner of kind en eveneens een kwart voor een ander familielid. Aangezien men aan meer dan één persoon mantelzorg kan geven, tellen de percentages in de tabel op tot meer dan 100%.

De toename van het aantal mantelzorgers lijkt het sterkst geweest bij de mantelzorgers voor overige familie en die voor burens, vrienden en kennissen.

Mantelzorgers die zwaar- of overbelast zijn, lijken in vergelijking met de totale groep mantelzorgers vaker voor een partner te zorgen, maar het betreft hier slechts een klein aantal respondenten. Ook hier tellen de percentages in de tabel op tot meer dan 100%.

Van de mantelzorgers die voor ouders zorgen is 18% zwaar- of overbelast. Het betreft hier slechts 143 respondenten; bij de andere zorgontvangers is dit aantal nóg kleiner. Het zwaarst lijkt mantelzorg voor een partner: 34% zwaar- of overbelast. Dit percentage is gebaseerd op slechts 60 respondenten, maar het verschil met andere mantelzorgers is wel significant.

2.6 Professionele hulp

Naast de mantelzorg wordt er aan bijna drie kwart van de zorgontvangers ook professionele hulp geboden; zie tabel 5. Aangezien zorgontvangers van meerdere instanties professionele hulp kunnen ontvangen, tellen de percentages in de tabel op tot meer dan 100%.

Tabel 5: Aard van de professionele hulp aan de zorgontvangers; 2007 - 2017.

		2007	2009	2011	2013	2015	2017
Geen professionele hulp	alle mantelzorgers	33%	35%	18%	21%	28%	28%
	zwaar- of overbelast	28%	34%	13%	15%	27%	24%
Thuiszorg	alle mantelzorgers	45%	49%	44%	39%	33%	37%
	zwaar- of overbelast	48%	44%	42%	35%	38%	30%
Ziekenhuis ¹	alle mantelzorgers	-	-	20%	17%	21%	18%
	zwaar- of overbelast	-	-	34%	25%	29%	13%
Verpleeg- of verzorginstelling ¹	alle mantelzorgers	-	-	19%	22%	17%	18%
	zwaar- of overbelast	-	-	17%	22%	12%	26%
Verpleegkundige	alle mantelzorgers	16%	14%	11%	10%	11%	10%
	zwaar- of overbelast	17%	8%	13%	13%	19%	8%
Geestelijke gezondheidszorg	alle mantelzorgers	8%	8%	14%	10%	12%	8%
	zwaar- of overbelast	6%	14%	19%	17%	17%	13%
Dagopvang of dagbehandeling	alle mantelzorgers	10%	11%	8%	7%	6%	7%
	zwaar- of overbelast	15%	18%	15%	9%	16%	7%
Maatschappelijk werk	alle mantelzorgers	7%	8%	4%	6%	6%	5%
	zwaar- of overbelast	10%	12%	3%	8%	3%	8%
Overig / onduidelijk	alle mantelzorgers	14%	2%	6%	10%	5%	8%
	zwaar- of overbelast	15%	4%	8%	15%	4%	4%

¹): De categorieën 'Ziekenhuis' en 'Verpleeg- of verzorginstelling' zijn sinds 2011 nieuwe antwoordcategorieën.

N.B.: Het aantal zwaar- of overbelaste mantelzorgers in de steekproeven is dusdanig laag (2017: 68!) dat uitkomsten daarover slechts een indicatieve waarde hebben.

In de meeste gevallen betreft de professionele hulp thuiszorg (37%) en/of zorg in een ziekenhuis (18%) en/of verpleeg- of verzorginstelling (eveneens 18%).

De laatste jaren ontvingen de zorgontvangers steeds minder vaak professionele hulp naast de mantelzorg, maar die ontwikkeling lijkt nu tot stilstand gekomen.

Zwaar- of overbelaste mantelzorgers lijken iets vaker dan andere mantelzorgers voor mensen te zorgen die naast de mantelzorg ook nog professionele hulp krijgen. Het betreft hier echter slechts een klein aantal respondenten.

Van de mantelzorgers die geen professionele hulp krijgen, is 17% zwaar- of overbelast; van de overige mantelzorgers is dat 21%. Hoe dat laatste verschilt per soort professionele hulp is door de kleine aantallen respondenten moeilijk te zeggen. Van de mantelzorgers die worden geholpen door de thuiszorg is 16% zwaar- of overbelast, maar dat betreft slechts 119 respondenten. Bij de andere soorten professionele hulp is dat aantal nóg veel kleiner.

3 Mantelzorg volgens andere bronnen

Er zijn veel definities van mantelzorg en diverse criteria die bepalen wat wel of geen mantelzorg is. Verschillen in gemeten percentages mantelzorgers kunnen daarnaast ook worden toegeschreven aan verschillen in de introductie van het onderwerp, de precieze vraagstelling, de veldwerkmethode, leeftijdsafbakening en de context van de vragenlijst. Dat maakt het lastig tot onmogelijk om uitkomsten van verschillende onderzoeken naar de omvang van mantelzorg te vergelijken. De vergelijkingen met landelijke en andere Rotterdamse uitkomsten in dit hoofdstuk zijn dan ook slechts globaal.

3.1 Mantelzorg landelijk

Volgens de *Gezondheidsenquête* zou in 2016 14% van de Nederlanders van 16 jaar of ouder mantelzorg verlenen. De mantelzorg moet daarbij al minimaal 3 maanden duren, of het moet gaan om minimaal 8 uur zorg per week. 15% van hen geeft aan zich door die zorg 'tamelijk zwaar belast', 'zeer zwaar belast' of 'overbelast' te voelen.

Tabel 6: *Mantelzorgers landelijk naar intensiteit en duur; bevolking van 18 jaar en ouder; 2014.*

	2015	2016
Percentage mantelzorgers	14,9%	13,9%
Gemiddeld aantal uren per week	11,3 uur	11,2 uur
Percentage zwaar belast	14,7%	14,6%

Bron: CBS, *Statline*; gebaseerd op de *Gezondheidsenquête*.

De hier gehanteerde definitie komt overeen met de definitie die in het *VTO* wordt gehanteerd. Vergelijking suggereert dan, dat Rotterdammers vaker mantelzorgers zijn (19% in 2017, tegen landelijk 15% in 2016), en dat Rotterdamse mantelzorgers vaker zwaar- of overbelast zijn dan landelijk (20% in 2017, tegen 15% in 2016). Deze verschillen kunnen echter ook veroorzaakt zijn doordat deze landelijke cijfers iets ouder zijn (in 2015 werd in het *VTO* immers ook nog een wat lager percentage gemeten!) en door methodologische verschillen; ook in Rotterdam blijkt namelijk dat verschillend opgezette onderzoeken tot verschillende uitkomsten leiden.

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) meet sinds 2014 mantelzorg en andere vormen van vrijwillig werk in de zorg op een wat andere manier dan daarvoor. In de publicatie *Informele hulp: wie doet er wat?* over omvang, aard en kenmerken van mantelzorg en vrijwilligerswerk in de zorg en ondersteuning in 2014 is te vinden dat volgens een met die uit het *VTO* vergelijkbare definitie 29% van de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder in 2013 mantelzorg zou hebben verleend. Dit cijfers is echter nóg ouder, en in het bijzonder ook nog van vóór de *WMO 2015*. Ook lijken de methodologische verschillen hier nog veel groter.

Recenter kwam het SCP in de publicatie *Voor elkaar?* op basis van de enquête *Informele zorg 2016* voor 2015 tot dat zelfde percentage van 29% voor 16-plussers volgens de *VTO*-definitie (langer dan 3 maanden of meer dan 8 uur per week).

3.2 Mantelzorg volgens de *Gezondheidsmonitor* en het *Wijkprofiel*

Ook in Rotterdam komt mantelzorg ook in andere enquêtes wel eens aan de orde; in het bijzonder in die voor de *Gezondheidsmonitor* van de GGD Rotterdam-Rijnmond en die voor het *Wijkprofiel*.

Uit de vierjaarlijkse enquête voor de *Gezondheidsmonitor* die in 2016 is gehouden bleek dat (net als in 2012) 10% van de Rotterdammers van 19 jaar en ouder mantelzorg verrichtte, wat neerkomt op 48.400 mantelzorgers. 15% van hen voelde zich daarbij zwaar- of overbelast; in 2012 was dit 17%.

De definities van 'mantelzorg' via de vragen lijken in *Gezondheidsmonitor* en *VTO* identiek; de formuleringen in de inleidende toelichting zijn dat echter niet, en de leeftijdsafbakening verschilt ook. De percentages uit de *Gezondheidsmonitor* zijn dus niet goed vergelijkbaar met die uit het *VTO*, al is het wel opvallend dat de mantelzorg in *Gezondheidsmonitor* (10%) en die in *VTO* (19%) zo fors verschillen.

Een andere enquête in Rotterdam waarin mantelzorg aan de orde komt, is het *Wijkonderzoek*: de enquête voor het *Wijkprofiel*. Binnenkort zal de jongste uitgave daarvan verschijnen (*Wijkprofiel 2018*²⁾), en daarin is te zien (onder 'Meedoen Objectief') dat het percentage Rotterdammers dat mantelzorg verricht net als in het *Wijkprofiel 2016* 15% zou bedragen. Deze percentages betreffen Rotterdammers van 15 jaar en ouder, waarbij 'mantelzorg' op dit moment nog steeds verleende mantelzorg betreft, ongeacht de duur en de intensiteit. Ook zijn de vragen naar het verrichten van mantelzorg anders ingeleid en anders geformuleerd dan in het *VTO*. De percentages uit het *Wijkprofiel* zijn dus niet vergelijkbaar met die uit het *VTO*, al is het wel opvallend dat het *Wijkprofiel* minder mantelzorg suggereert dan het *VTO* terwijl de definitie ruimer is.

Tabel 7 geeft de verschillen samenvattend weer.

Tabel 7: Definitie 'mantelzorgers' volgens VTO (2017), Gezondheidsmonitor (2016) en Wijkprofiel (2017).

	<i>VTO</i>	<i>Gezondheidsmonitor</i>	<i>Wijkprofiel</i>
Leeftijdsafbakening	13 tot en met 85 jaar	19 jaar en ouder	15 jaar en ouder
Periode	nu of in de afgelopen twaalf maanden	nu of in de afgelopen twaalf maanden	op dit moment nog steeds
Duur en intensiteit	langer dan 3 maanden of meer dan 8 uur per week	minimaal 3 maanden of minimaal 8 uur per week	---
Uitkomst	19%	10%	15%

N.B.: Daarnaast spelen toelichtingen, formuleringen, veldwerkmethode en context van de vragenlijst ook een rol.

²⁾: Gegevens in het *Wijkprofiel* stammen uit een enquête die in het voorgaande jaar is afgenomen; het percentage mantelzorgers in het *Wijkprofiel 2018* betreft dus het percentage mantelzorgers in (het *Wijkonderzoek* uit) 2017.

Bijlagen

- I   De vragen over mantelzorg in het *VTO 2017***
- II   Respons en representativiteit *VTO 2017***
- III   Significantie en de interpretatie van gemeten uitkomsten**

Bijlage I: De vragen over mantelzorg in het VTO 2017

Mantelzorg is de zorg die u geeft (of heeft gegeven) aan iemand uit uw omgeving, zoals uw partner, ouders, kind of vrienden, als deze persoon voor langere tijd ziek, hulpbehoevend of gehandicapt is. Het kan gaan om het doen van boodschappen, hulp in de huishouding, hulp bij lichamelijke verzorging (zoals wassen, aankleden, naar het toilet gaan enz.), of het geven van aandacht, steun of troost. Mantelzorg is meer dan de gebruikelijke zorg om een huishouden goed te laten lopen. De normale zorg van ouders aan hun kinderen is geen mantelzorg.

62. Geeft of gaf u in de afgelopen 12 maanden mantelzorg aan een familielid, vriend(in) of bekende en zo ja, is / was dit voor meer of minder dan 8 uur per week?

- ☐ ja, ik geef minder dan 8 uur per week mantelzorg
- ☐ ja, ik gaf minder dan 8 uur per week mantelzorg en ik geef die mantelzorg nu niet meer
- ☐ ja, ik geef minstens 8 uur per week mantelzorg
- ☐ ja, ik gaf minstens 8 uur per week mantelzorg en geef die mantelzorg nu niet meer
- ☐ nee, ik geef / gaf geen mantelzorg → Ga door naar vraag 68

63. Hoe lang bent u mantelzorger (geweest)?

☐ 0 tot 3 maanden	☐ 2 tot en met 5 jaar
☐ 3 maanden tot 1 jaar	☐ 6 tot 10 jaar
☐ 1 tot 2 jaar	☐ 10 jaar of langer

64. Woont / woonde diegene aan wie u mantelzorg geeft (gaf) bij u in huis? ☐ ja
☐ nee

65. Wat is / was uw relatie met diegene aan wie u mantelzorg geeft (gaf)? Degene aan wie ik de afgelopen 12 maanden mantelzorg heb gegeven is mijn.....

U mag hier meerdere antwoorden aankruisen.

☐ partner	☐ andere familie
☐ kind (ook stiefkind of pleegkind)	☐ overig (zoals vrienden, kennissen, burens)
☐ ouder (ook schoon-, stief- of pleegouder)	
☐ anders, namelijk:	

66. Krijgt / kreeg degene aan wie u mantelzorg geeft (gaf) professionele hulp en zo ja, van wie?

U mag hier meerdere antwoorden aankruisen.

- ☐ de verzorgde krijgt / kreeg geen professionele hulp
- ☐ thuiszorg
- ☐ verpleegkundige
- ☐ maatschappelijk werk
- ☐ dagopvang / dagbehandeling
- ☐ verpleeginstelling / verzorginstelling
- ☐ ziekenhuis
- ☐ geestelijke gezondheidszorg (bijvoorbeeld RIAGG)
- ☐ overige professionele hulp, namelijk:

67. Sommige mensen voelen zich erg belast door de verzorging van een ander. Zij vinden de zorg zwaar en moeilijk vol te houden. Voor andere mensen geldt dat minder. Alles bij elkaar genomen, hoe belast voelt u zich momenteel?

- ☐ niet of nauwelijks belast
- ☐ enigszins belast
- ☐ tamelijk zwaar belast
- ☐ zeer zwaar belast
- ☐ overbelast

II.1 Onderzoeksopzet, respons en representativiteit in het kort

In het *Vrijetijdsonderzoek 2017* werd een post- en een internetvragenlijst tegelijkertijd gebruikt. De vragenlijst werd niet, zoals voorheen enkele malen is gedaan, opgesplitst in twee vragenlijsten. De respons die in de loop der jaren steeds verder daalde, ligt deze keer met 16% erg laag en heeft een kritische grens bereikt. De representativiteit van de onderzoeksdata ten opzichte van de onderzochte populatie is niettemin goed te noemen, wanneer we kijken naar de kenmerken gebied, leeftijdsklasse en etnische herkomst. Dit is vooral het gevolg van de stratificatie in de steekproef en de weging van de onderzoeksdata. Het is desondanks erg aannemelijk dat de respons op het VTO in toenemende mate selectief is en daardoor in zekere mate een vertekend beeld schetst van de onderzoekspopulatie. Vooral bij de analyse van trends in de loop der jaren is daarom extra voorzichtigheid geboden. Hierover meer aan het einde van deze bijlage.

II.2 Organisatie van het veldwerk

Medio september 2017 ontvingen zo'n 12.000 Rotterdammers een brief van burgemeester Abou-taleb met het verzoek om online een vragenlijst in te vullen. Enkele weken later kregen degenen die dat nog niet hadden gedaan de vragenlijst op papier, met een begeleidend schrijven, opnieuw ondertekend door de burgemeester. Men kon vanaf dat moment kiezen: de ingevulde vragenlijst per post retourneren of alsnog op internet invullen. Door gebruik te maken van persoonlijke inlog-codes werd ervoor gezorgd dat alleen de Rotterdammers die in de steekproef zaten de vragenlijst op internet konden benaderen en tevens dat iedere respondent de vragenlijst slechts één keer kon invullen. Om de respons te stimuleren, werden enkele cadeaubonnen verdeeld onder de invullers. Omdat de respons erg tegenviel, is in november besloten om binnen de beschikbare kaders van financiën en doorlooptijd de slechtst responderende groepen een extra herinnering te sturen. Het effect hiervan bleek uiteindelijk niet groot.

II.3 Steekproef

Op basis van de Basisregistratie Personen (BRP) is een steekproef getrokken van Rotterdammers in de leeftijd vanaf 13 tot en met 85 jaar. Op enkele kenmerken was de basissteekproef bewust niet aselekt. Er is vooraf gekozen voor bepaalde aantallen per *gebied* (vroeger deelgemeente genoemd). Een aantal opdrachtgevers van het VTO heeft verzocht om een dusdanig aantal respondenten dat betrouwbare uitkomsten per gebied mogelijk zijn. Er is gestreefd naar 200 respondenten per gebied, met uitzondering van de kleine gebieden Hoek van Holland, Rozenburg en Pernis. Aangezien in het ene gebied meer mensen wonen dan in de andere is dus een *gestratificeerde* steekproef getrokken. Dit houdt in dit geval in dat een inwoner van het ene gebied meer kans heeft om een vragenlijst te ontvangen dan een inwoner van het andere gebied. Ook binnen elk gebied was de steekproeftrekking gestratificeerd, namelijk naar leeftijd en etnische herkomst. Jongeren en mensen met een niet-westerse migratie-achtergrond zijn wat meer in de steekproef opgenomen dan hun tegenhangers, ouderen en mensen van westerse komaf. Omdat juist jongeren en mensen met een niet-westerse migratie-achtergrond vaak minder geneigd zijn te responderen, was de verwachting dat dit voor de uiteindelijke samenstelling van de respons gunstig zou uitpakken, hetgeen ook het geval is gebleken. Binnen elk van de zo ontstane strata was de steekproeftrekking aselekt; dat wil zeggen dat binnen elk van deze sub-

groepen ieder persoon evenveel kans had om in de steekproef terecht te komen. Onder het kopje “weging van respondenten” wordt in deze bijlage nog teruggekomen op de consequenties van deze stratificatie.

II.4 Respons

De respons op het *VTO 2017* bedraagt 15,7 procent. De aanvankelijke steekproef bedroeg 12.012 Rotterdammers. In die “bruto steekproef” zaten 95 personen die niet per post bereikt werden, zodat de “netto steekproef” iets kleiner was. Van de 1.986 geretourneerde vragenlijsten bleken er 115 vrijwel leeg of dubbel ingevuld te zijn, zodat uiteindelijk een aantal van 1.871 unieke, goed genoeg ingevulde vragenlijsten overbleef. Overigens is het aantal “niet bereikte personen” relatief klein omdat dit alleen degenen betreft waarvan *bekend is* dat zij niet werden bereikt. Daarnaast zullen bijvoorbeeld personen zijn verhuisd, *zonder* dat dit werd teruggemeld. Als respons zijn ook de *deels* ingevulde vragenlijsten meegeteld, wanneer een bepaald minimum aantal inhoudelijke vragen is ingevuld.

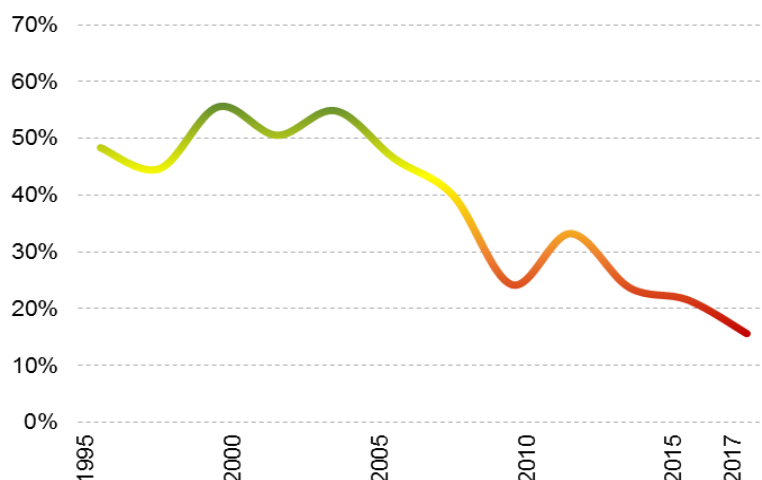
Tabel II.1: Respons op het Vrijetijdsonderzoek 2017.

Bruto steekproef	12.012
Niet bereikt	95
(Voor zover bekend) wel bereikt	11.917
Niet geschoonde respons	1.986
Idem als percentage	16,7%
Onbruikbare respons	115
Netto respons	1.871
Netto responspercentage	15,7%

Eerder in deze bijlage werd al ingegaan op de stratificatie van de steekproef. Het extra benaderen van groepen die slecht responderen leidt enerzijds tot een betere samenstelling van de respons, maar het responspercentage daalt erdoor. Als de steekproef niet gestratificeerd was geweest, zou de respons niet 15,7% zijn geweest, maar 17,6%. De motivering voor deze aanpak is dan ook dat het responspercentage op zichzelf niet alles zegt over de betrouwbaarheid van de onderzoeksuitkomsten. Belangrijker nog is de representativiteit. Door de stratificatie in de steekproef daalt de respons weliswaar licht, maar ontstaat een respondentenbestand dat een betere afspiegeling vormt van de onderzoekspopulatie (de Rotterdamse bevolking). Over deze *representativiteit* volgt verderop in deze bijlage meer.

De responsbereidheid loopt al jaren terug en niet alleen in Rotterdam, al lijken de grote steden hiermee wel voorop te lopen binnen Nederland. Het onderhavige onderzoek vormt wat dit betreft een nieuw dieptepunt, maar past ook eenvoudigweg in de trend die al langer te zien is. De volgende figuur geeft een beeld van de respons op het *Vrijetijdsonderzoek* in de loop der jaren.

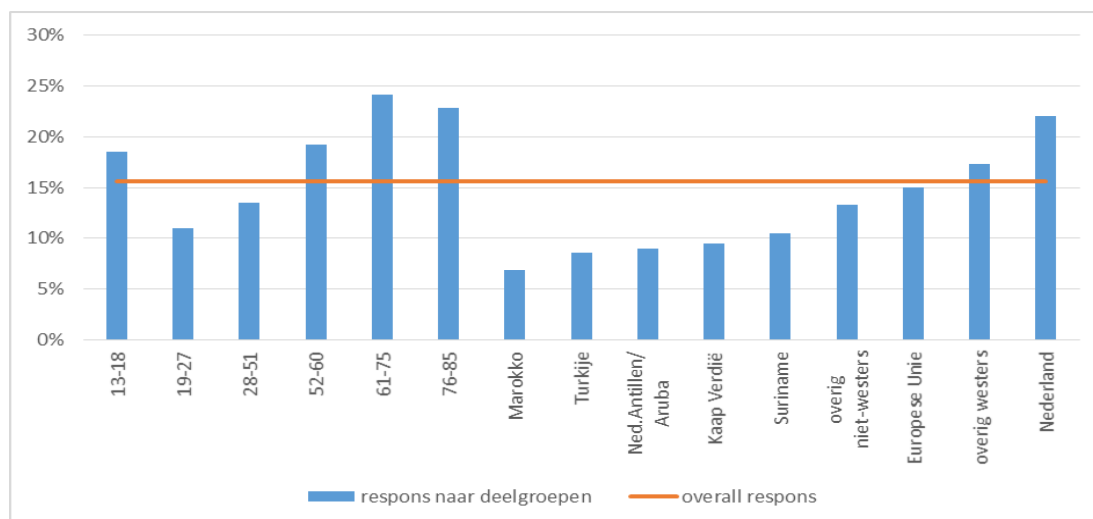
Figuur II.1: Respons op het Vrijetijdsonderzoek, 1995 t/m 2017.

Respons naar subgroepen

Nu de respons zo laag uitpakt, is het extra van belang om na te gaan hoe de respons is binnen bepaalde deelpopulaties. Zo is bekend dat ouderen over het algemeen meer bereid zijn om deel te nemen aan vragenlijstsonderzoek dan jongeren. De volgende figuren brengen dit in beeld. Afgezien van de jongste groep neemt de respons toe met het stijgen van de leeftijd. Rotterdammers met een westerse etnische achtergrond (Nederlands of westerse migratie-achtergrond) zijn meer geneigd om mee te werken aan dit vragenlijstsonderzoek dan hun stadsgenoten met een niet-westerse migratie-achtergrond. De verschillen zijn op dit punt opvallend groot.

Figuur II.2: Respons op het Vrijetijdsonderzoek 2017 naar leeftijd en etnische achtergrond.

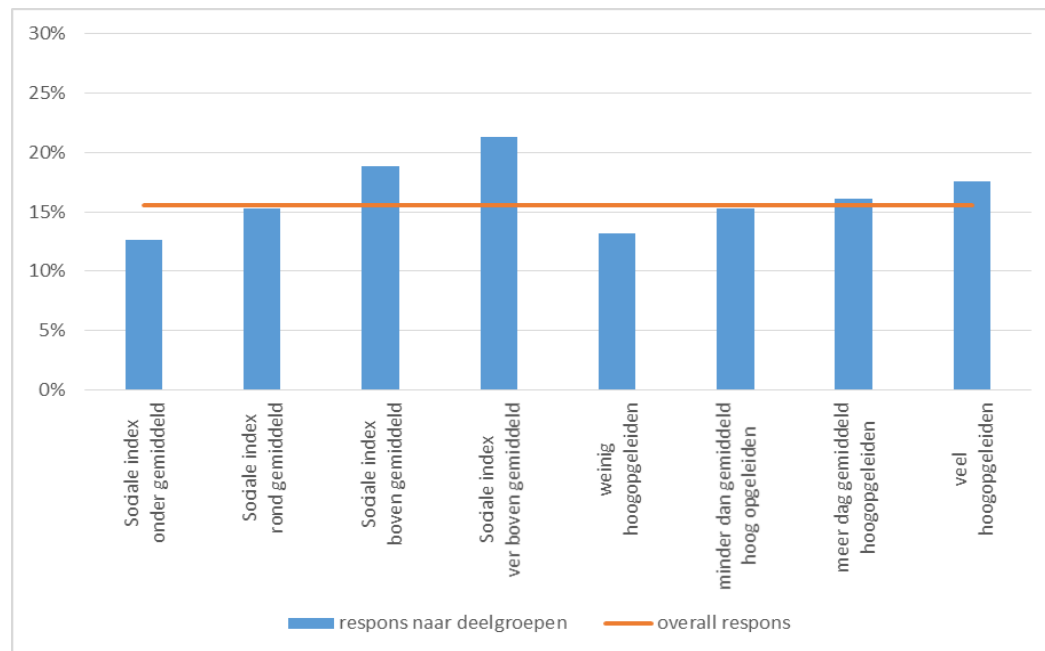

Het is niet op persoonsniveau bekend wat het opleidingsniveau is van elke Rotterdammer die een uitnodiging kreeg om mee te werken aan het onderzoek. Om de invloed van opleidings-

niveau op de respons te achterhalen is daarom gekeken naar het aandeel hoog opgeleiden per buurt. In buurten met veel hoog opgeleiden is de respons hoger dan in buurten met weinig hoog opgeleiden, maar dit verband is niet erg sterk. De buurtscore op de sociale index heeft een wat sterkere relatie met het responspercentage.

Figuur II.3: Respons op het Vrijetijdsonderzoek 2017 naar sociale index en aandeel hoog opgeleiden op buurtniveau.

II.5 Weging van respondenten

Het uiteindelijke onderzoeksbestand van het VTO vormde aanvankelijk geen juiste afspiegeling van de Rotterdamse bevolking. Dat komt allereerst door de reeds genoemde stratificatie van de steekproef. Bovendien is er altijd meer of minder sprake van selectieve respons, bijvoorbeeld doordat ouderen meer geneigd zijn te responderen dan jongeren. Om toch uitspraken te kunnen doen over de gehele Rotterdamse bevolking, is een weging toegepast. Dat betekent dat de 'scheve' verdeling naar persoonskenmerken in het respondentenbestand met behulp van een weegfactor zoveel mogelijk is teruggebracht naar de verdeling zoals die is in de bevolking van Rotterdam. Daardoor vormt het gewogen respondentenbestand een goede afspiegeling van de onderzoekspopulatie, de Rotterdamse bevolking. De volgende paragraaf gaat verder in op de representativiteit.

Het is vrijwel onmogelijk om op *alle* aspecten te komen tot een volmaakte afspiegeling van de bevolking. In theorie kan dat, bij gebruik van *extreme* weegfactoren. Dat is echter niet raadzaam, omdat het dan mogelijk is dat slechts enkele personen met een extreem hoge weegfactor een erg zwaar stempel drukken op de totale uitkomsten. Eén of enkele afwijkend ingevulde vragenlijsten zouden dan een te sterk effect kunnen hebben op de totaaluitkomsten.

Om de invloed van de weging te beoordelen, is het goed om te kijken naar de waarden die worden gebruikt. Daarbij is vooral de *spreiding* van die waarden van belang, bijvoorbeeld de

standaarddeviatie of de verhouding tussen hoge en lage waarden. Het idee is dus dat die spreiding niet al te groot zou moeten zijn, omdat dit kan wijzen op een te extreme invloed van de weging op de uiteindelijke onderzoeksuitkomsten. In het ideale geval van random steekproef en perfecte respons krijgen alle respondenten een weegfactor 1,0, maar dan heeft de weging uiteraard geen enkel effect.

Tabel II.2: Enkele kengetallen m.b.t. weegfactoren in recente edities van het VTO.

	2011A	2011B	2013	2015A	2015B	2017
Aantal respondenten	2.940	2.709	3.004	2.556	2.732	1.724
Gemiddelde	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Standaarddeviatie	0,98	0,97	0,51	0,69	0,69	0,68
Minimum	0,30	0,39	0,20	0,15	0,16	0,20
Kwartiel 1	0,35	0,41	0,57	0,48	0,46	0,42
Kwartiel 2 (mediaan)	0,64	0,57	0,99	0,86	0,90	0,92
Kwartiel 3	1,21	1,08	1,34	1,29	1,29	1,28
Maximum	4,81	5,19	4,47	4,29	3,87	3,01
Kwartiel 3 / kwartiel 1	3,45	2,64	2,34	2,70	2,83	3,01
Maximum / minimum	16	13	22	29	24	15

De tabel laat zien dat de onderzoeksdata van het *VTO 2017* geen al te extreme weegfactoren bevatten. De meest extreme waarden (de hoogste en de laagste waarden) zijn bijvoorbeeld in het *VTO 2017* minder extreem dan in het *VTO 2015*. Wel is het verschil tussen het eerste en het derde kwartiel (3,01) redelijk groot, waaruit volgt dat relatief veel respondenten toch wel een weegfactor van betekenis hebben. Maar al met al mag toch nog wel worden geconcludeerd dat de weegfactor van het *VTO 2017* geen ongewenste verstoring heeft en zeker niet dat die een eventuele slechte kwaliteit van onderzoeksdata zou verhullen.

Dat laatste neemt niet weg dat er een verschil is tussen populatie en onderzoeksbestand op kenmerken waarop we niet eenvoudig kunnen wegen. Zo is er in de onderzoeksdata sprake van meer hoog opgeleiden en hogere inkomens dan in de Rotterdamse bevolking. Een neveneffect van de gebruikte weegfactor zou kunnen zijn dat door gebruik van de weegfactor ook op andere kenmerken een andere verdeling ontstaat. Immers, de selectiviteit op niet exact te verifiëren kenmerken zou kunnen samenhangen met die op wel verifieerbare kenmerken. Zodoende zou de scheefheid op niet exact te verifiëren kenmerken (deels) worden opgeheven door de eerder besproken stratificatie en weging. Helaas blijkt dat laatste niet het geval, voor zover we kunnen nagaan. De volgende tabel laat zien dat voor bijna alle onderscheiden groepen naar opleiding of inkomen de weegfactor gemiddeld ongeveer 1 is. Een beter corrigerende weegfactor zou de laag opgeleiden en de lagere inkomens wat zwaarder meetellen en hun tegenpolen wat lichter. Nu wordt er soms zelfs juist iets zwaarder gewogen voor de groepen die toch al oververtegenwoordigd waren, maar gelukkig is die invloed erg klein. Een correctie van deze scheefheid is vrij bewerkelijk, en het is enigszins discutabel naar welke maatstaven dan moet worden gewogen. Bovendien is dit in eerdere edities van het *VTO* nooit gedaan. Daarom is daar ook in de editie 2017 van afgezien.

Tabel II.3: Gemiddelde weegfactoren naar opleiding en inkomen van respondenten in recente edities van het VTO.

	2011A	2011B	2013	2015A	2015B	2017
Laag opgeleid	0,92	1,01	1,04	0,98	0,96	0,99
Middelbaar opgeleid	1,07	1,04	0,99	1,01	1,00	0,99
Hoog opgeleid (HBO, WO)	1,01	0,95	0,97	1,00	1,02	1,02
Sociale minima	1,16	1,04	1,09	1,00	0,97	1,01
Minimum tot modaal	0,79	0,82	1,02	0,99	0,99	0,99
Modaal tot 2x modaal	0,93	1,00	0,96	0,97	1,01	1,00
Meer dan 2x modaal	1,19	1,17	0,92	1,04	1,04	1,04

II.6 Representativiteit

De volgende tabel geeft de verdeling weer van de respondenten van het *VTO 2017* (met weging) en van de Rotterdamse bevolking rond het moment van de steefproeftrekking, medio 2017. Het gaat daarbij om personen van 13 tot en met 85 jaar. In het *gewogen* onderzoeksbestand moeten de diverse groepen het liefst precies zo sterk meetellen als hun omvang in de onderzoekspopulatie rechtvaardigt. De tabel laat zien dat de gewogen verdeling in de *VTO*-data steeds bijna volledig overeenkomt met de verdeling in de bevolking van Rotterdam (in de leeftijd 13 tot en met 85 jaar).

Tabel II.4: Verdeling van de respondenten in het VTO 2017 en van de bevolking in Rotterdam (medio 2017), 13 tot en met 85 jaar, naar enkele persoonskenmerken, in procenten.

	Bevolking	VTO 2017 (gewogen)		Bevolking	VTO 2017 (gewogen)
13-18 jaar	7%	8%	Rotterdam Centrum	6%	6%
19-27 jaar	17%	17%	Delfshaven	12%	12%
28-51 jaar	41%	42%	Overschie	3%	3%
52-60 jaar	13%	12%	Noord	8%	9%
61-75 jaar	15%	16%	Hillegersberg-Schiebroek	7%	7%
76-85 jaar	5%	6%	Kralingen-Crooswijk	9%	9%
Totaal	100%	100%	Feijenoord	12%	11%
Suriname	9%	10%	IJsselmonde	9%	10%
Ned. Antillen / Aruba	4%	3%	Pernis	1%	1%
Kaapverdië	3%	2%	Prins Alexander	15%	15%
Turkije	8%	7%	Charlois	10%	11%
Marokko	6%	4%	Hoogvliet	5%	6%
Overig niet-westers	9%	10%	Hoek van Holland	2%	1%
Autochtoon	50%	51%	Rozenburg	2%	1%
Overig EU	8%	9%	Totaal	100%	100%
Overig westers	5%	4%	Man	50%	49%
Totaal	100%	100%	Vrouw	50%	51%
			Totaal	100%	100%

De representativiteit van het gewogen onderzoeksbestand is dus zondermeer goed te noemen. Echter, deze is hier alleen weergegeven voor de *verifieerbare* (“harde”) persoonskenmerken. Het feit dat een grote groep Rotterdammers de vragenlijst niet invult, zou kunnen leiden tot een zekere selectiviteit op minder gemakkelijk te verifiëren kenmerken. Zo zijn frequent verhuizende mensen moeilijk te achterhalen, evenals mensen die niet daadwerkelijk wonen op het adres waar ze volgens de gemeentelijke basisadministratie wonen. Eerder in deze bijlage werd al genoemd dat de verdeling naar inkomen en naar opleiding in het onderzoeksbestand niet geheel overeenkomt met die in de bevolking, maar dat een correctie daarvoor ook problematisch is. “Zachtere” kenmerken die nog zich verder “onder de radar” bevinden, zijn al helemaal niet bruikbaar om een betere weging en representativiteit te bewerkstelligen. Zo zal het invullen van een schriftelijke of online vragenlijst voor sommige mensen te hoog gegrepen zijn, ondanks de moeite die gedaan wordt om de vragen zo begrijpelijk mogelijk te formuleren. Dat geldt vooral voor mensen die moeite hebben met de (geschreven) Nederlandse taal. En ten slotte zijn er mensen die überhaupt minder geneigd zijn tot welke vorm van participatie dan ook, waaronder het invullen van een vragenlijst. Deze vorm van selectiviteit is binnen de gegeven kaders van tijd en geld nauwelijks te voorkomen en moet worden beschouwd als inherent aan dit soort vragenlijstonderzoek.

II.7 Conclusie; waarschuwing

De respons op het *VTO 2017* was ronduit laag te noemen: 16% van de genodigden deed daadwerkelijk mee aan het onderzoek. Het is bekend dat de respons verschilt per groep en dat bleek ook nu het geval. Daarom was al bij de streekproeftrekking een stratificatie toegepast en worden de onderzoeksdata gewogen. Zonder al te extreme weging ontstond zodoende een onderzoeksbestand met een verdeling die nagenoeg hetzelfde is als die in de bevolking van Rotterdam; althans wanneer we kijken naar de *verifieerbare* kenmerken. Toch moet worden aangenomen dat op minder makkelijk te verifiëren kenmerken een steeds grotere selectiviteit ontstaat. Dit zal sterker het geval zijn naarmate de respons lager uitvalt. Om die reden wordt in deze editie van het *VTO* voor het eerst gekozen om slechts met grote terughoudendheid te rapporteren over tijdreeksen die zijn gebaseerd op meerdere jaargangen van het *VTO*. Wanneer dit wordt gedaan, dient daar expliciet bij te worden gewaarschuwd dat met name de laatste meting waarschijnlijk minder goed vergelijkbaar is met eerdere edities. Tevens wordt in overweging gegeven om uitkomsten met betrekking tot tijdreeksen niet te publiceren in rapportages die buiten de invloedssfeer van de onderzoekers terecht komen, zoals online gepubliceerde onderzoeksrapporten. Een eenvoudig (fictief) voorbeeld: de conclusie dat Rotterdammers meer aan voetbal doen dan aan basketbal kan op basis van het *VTO 2017* wel worden gerechtvaardigd, maar de conclusie dat Rotterdammers in 2017 meer aan voetbal doen dan in 2015 zou onverantwoord zijn.

Bijlage III: Significantie en de interpretatie van gemeten uitkomsten

III.1 Significantie en de betekenis van gemeten uitkomsten in het kort

- De betrouwbaarheidsmarges van veel onderzoeksuitkomsten liggen rond 1 á 2 procentpunten.
- Kleine verschillen tussen onderzoeksuitkomsten kunnen dus niet als werkelijke verschillen worden beschouwd, maar kunnen evengoed zijn veroorzaakt door het toeval.
- Als een verschil niet significant is, wordt het in dit rapport niet als zodanig besproken en als een verschil wel besproken wordt, mag het als significant worden beschouwd.

III.2 Percentages

Op grond van steekproefonderzoek kan een *schatting* worden gemaakt van de werkelijkheid met betrekking tot de onderzoekspopulatie. Het toevalskarakter van de steekproef maakt dat deze schatting kan afwijken van de werkelijkheid in de populatie. (*Daarnaast* zijn ook afwijkingen mogelijk ten gevolge van andere zaken dan het toeval, zoals oververtegenwoordiging van bepaalde groepen respondenten. Zie hierover bijlage II.)

De *mogelijke* afwijking tussen schatting en werkelijkheid ten gevolge van het toeval kan worden uitgedrukt in een betrouwbaarheidsmarge. Vaak wordt uitgegaan van een 95-procent betrouwbaarheidsmarge. De betekenis van die marge is dat, indien de steekproef en de meting vele malen zouden worden herhaald, de werkelijke waarde zich in 95 van de 100 gevallen binnen de betrouwbaarheidsmarge zal bevinden.

Deze onnauwkeurigheid is kleiner naarmate het aantal respondenten groter is, maar verschilt ook met het gemeten percentage. Uitkomsten rond de 50 procent hebben de grootste onnauwkeurigheid. Hoe verder de uitkomst van de 50 procent af zit, des te kleiner is de onnauwkeurigheid. De volgende tabel geeft voor verschillende aantallen respondenten aan, hoe een gemeten percentage van 50 procent (dus voor het ongunstigste geval) moet worden geïnterpreteerd. Ter illustratie is hetzelfde ook te zien voor een meting van 10 procent en van 90 procent.

Tabel III.1: De interpretatie van gemeten percentages bij een 95%-betrouwbaarheidsmarge.

Bij een aantal respondenten van:	betekent een gemeten uitkomst van ...	dat de waarde in werkelijkheid ligt	
		tussen de ...	en de ...
100	10%	4%	16%
	50%	40%	60%
	90%	84%	96%
500	10%	7%	13%
	50%	46%	54%
	90%	87%	93%
1.000	10%	8%	12%
	50%	47%	53%
	90%	88%	92%
1.871 (VTO 2017)	10%	9%	11%
	50%	48%	52%
	90%	89%	91%

Een leesvoorbeeld: als in het respondentenbestand van het *VTO 2017* (1.871 respondenten) tien procent van de respondenten een bepaald antwoord geeft, moet dit geïnterpreteerd worden als een aandeel waarvan met 95 procent zekerheid vaststaat dat dit ligt tussen de negen en de elf procent.

III.3   Vergelijkingen

Ook bij de vergelijking van percentages of verdelingen (bijvoorbeeld: tussen mannen en vrouwen, of tussen het laatste en het voorgaande *VTO*) is het mogelijk dat een gemeten verschil wordt veroorzaakt door het toeval. Het gemeten verschil wordt in dat geval 'niet significant' genoemd. Een wiskundige techniek om te bepalen of het verschil tussen twee gemeten percentages significant is, is de zogeheten χ^2 -toets ('chi-kwadraattoets'). De uitkomsten van zo'n toets zijn niet eenvoudig weer te geven zoals met betrouwbaarheidsmarges is gedaan in de voorgaande tabel. Wel kan gesteld worden, dat de grens tussen 'significant' en 'niet-significant' iets kleiner is dan de som van beide betrouwbaarheidsmarges. De lezer hoeft zich hier niet mee bezig te houden, want in de tekst van dit rapport is hiermee rekening gehouden. Als een verschil niet significant is, wordt het niet genoemd en als een verschil wordt genoemd is het significant.

III.4   Gemiddelden

Ook om te bepalen of het verschil tussen twee gemeten gemiddelden (bijvoorbeeld het verschil tussen twee rapportcijfers) significant is, kan een t-toets worden gebruikt. En ook daarbij verschilt het precieze resultaat van geval tot geval. Dit hangt af van de gemeten waarden en de spreiding rond de gemiddelden. Een makkelijke vuistregel is dat wanneer twee rapportcijfers 0,2 punten of meer van elkaar verschillen, dit meestal significant is. Bij een meting over een *deel* van het respondentenbestand, bijvoorbeeld over alleen de mannen, ligt deze grens natuurlijk hoger. Ook hier is in de tekst van dit rapport rekening mee gehouden. Dus als een verschil niet significant is, wordt het niet genoemd en als een verschil wordt genoemd is het significant.

III.5   Andere onzekerheden

Naast de statistische betrouwbaarheidsmarges waarmee kan worden bepaald of twee verschillende uitkomsten wel of niet significant van elkaar verschillen, zijn er andere zaken die moeten leiden tot voorzichtigheid bij het trekken van conclusies. In deze bijlage is kort toegelicht hoe kan worden omgegaan met statistische significantie als wiskundig fenomeen. Dit is echter niet de enige en ook niet de grootste beperking van het vragenlijstonderzoek dat het *VTO 2017* is. Een veel dringender waarschuwing tot voorzichtigheid werd in de vorige bijlage gegeven, waar het ging over de afnemende respons en de (vermoede) vertekening van uitkomsten vanwege toenemende selectiviteit in de respons.